

Poul Enemark: Kriseår 1448-1451. En epoke i nordisk unionshistorie. Kbh., Akademisk Forlag, 1981 (udkom marts 1982). 342 s. 195,20 kr.

Historisk Tidsskrift, Bind 14. række, 4 (1983)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_14rk_0004-PDF/hto_14rk_0004_78780.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=78780>

pdf genereret den : 28/5-2008

Beslægtethed i ordvalget og store ligheder i disponeringen tolkes således at man har forhandlet om et kompromis, og Unionsbrevet har været forhandlingsgrundlaget. Drøftelserne førtes imidlertid ikke til ende på dette grundlag. På dronning Margrethes foranledning afsluttedes de med et ændringsforslag der gik ud på at Unionsbrevets artikler skulle godkendes af kompetente organer i de tre riger. I stedet lod hun sig nøje med udstedelsen af Kroningsbrevet der tillagde unionskongen vidtgående, men foreløbige beføjelser. Efter forhandlingernes afslutning udformedes endelig Unionsbrevet i sin nuværende form som en renskrift af det oprindelige forslag til en evig union og med den ændring af brevets korroboratio der gjorde det til dronning Margrethes procedureforslag. Renskriften skulle vise hvad der var forhandlet om, og gøre det klart hvad aristokratiet kunne gå med til. Derfor tog dronningen det med hjem og indlemmede det i sit arkiv.

Kalmarmødet endte således uklart, men dog således at Kroningsbrevets bemyndigelse stod fast. Det er da forfatterens tese at regeringspraksis i den nordiske union frem til det svenske oprør afspejlede dette forhold. Arvekongedømmet udøvedes i praksis i kraft af rådighed over slotslovene, og kongens råder var netop kun rådgivende. Magten var samlet i kongens hånd og udøvedes gennem et fælles kancelli for alle tre lande. Disse opfattedes som en helhed – symbolsk udtrykt i unionskongens sekret og ved omordningen af dronning Philippas livgeding. Det er sigende at dette hovedafsnit bærer titlen »Kroningsbrevets nordiske union 1397–1432«, og vi får flere opgør med Gottfrid Carlsson og Henry Bruun når disse ser tegn på at Unionsbrevet var regeringsgrundlaget. At aristokratiske regeringsidealer fortsat var i live trods det kraftige kongestyre kan imidlertid vanskeligt benægtes. Aksel E. Christensens forsøg på at tilbagevise Henry Bruuns påvisning af at de manifesterede sig på Københavnsrådet 1419 forekommer ikke anmelderen overbevisende.

Bogens sidste store afsnit, »Unionskonflikten«, er en minutøs gennemgang af udviklingen 1432–39 som knytter til ved forfatterens tidligere afhandling »Erik af Pommerns danske Kongemagt« og iøvrigt følger Lönnroth i hovedsynspunktet.

Nordisk middelalderhistorie med dens få kilder og lange forskningstradition frister til grundige undersøgelser af alt hvad fortiden har efterladt. Ikke altid har der været skelnet mellem væsentligt og uvæsentligt, men den fare undgik Aksel E. Christensen konsekvent. Med denne sidste bog har han ikke vist forskerevner som han ikke for længst har lagt for dagen, men han har anvendt dem på et nyt tidsafsnit, og han har ved sit eksempel understreget at en god historiker ud fra en solid forståelse af kilderne beskæftiger sig med vigtige sammenhænge i fortiden. Det er baggrunden for at historien også af denne kildeforsker kunne opleves som en berigelse af nutidslivet. Mod slutningen af et engageret og dådrikt liv drog han denne optimistiske lære af sit virke i Clios tjeneste: »Historien viser, at initiativ kan overvinde kriser, ny teknik medføre øget produktion, nye love rette op på skævheder og fællesskab løse op for frustrationen«.

Esbén Albrechtsen

POUL ENEMARK: Kriseår 1448-1451. En epoke i nordisk unionshistorie. Kbh., Akademisk Forlag, 1981 (udkom marts 1982). 342 s. 195,20 kr.

Poul Enemarks nye bog er i virkeligheden – ligesom disputatsen om senmiddelalderens toldregnskaber fra 1971 – et pionerarbejde, denne gang indenfor politisk historie. Kalmarunionens tilblivelse og dens ældste historie er behandlet i utallige afhandlinger, og noget lignende gælder dens »sidste dage« eller – med Lars Sjødins udtryk – »slutskede«. Midterpartiet, Christian I's tidsalder, som Enemark tager hul på, har derimod ligget brak i mange år. Hvad værre er, det har aldrig været omfattet af en af de store klassiske undersøgelser fra dansk historieforskningens guldalder. Erslevs unionshistoriske monografier

ebber ud i 1440'erne, og C. F. Allens, Paludan-Müllers og Heises værker tager stort set først fat ved århundredskiftet.

Enemark har altså arbejdet uden det sikkerhedsnet, som ellers omhyggeligt er spændt ud under andre faser af unionstiden. Det er derfor begribeligt, at han har koncentreret sine studier om selve det historiske hændelsesforløb. Bogen starter karakteristisk med en dato, Christoffer af Bayerns dødsdag, som ganske vist viser sig både at kunne være den 5. og den 6. januar 1448. Overleveringen har imidlertid ikke Enemarks store interesse, ej heller forgængerne. De få, der trods alt findes (William Christensens »Unionskongerne og Hansestæderne 1439–1466« og Knud Fabricius' afhandling i *Historisk Tidsskrift* (11. r. VI) om *Constitutio Valdemariana*), affærdiges i noter uden kommentarer. Det, der har ligget ham på sinde, har været først og fremmest at tolke det komplicerede forhandlingsforløb fra det svenske kongevalg i juni 1448 og det danske i september indtil det endelige brud mellem Christian I og Karl Knutsson på Avaskærmødet i 1451. Dette forhandlingsforløb udredes af Enemark med skarpsind og originalitet.

Mindre iøjnefaldende, men nok så spændende er Enemarks lidt undseligt fremførte hovedthese. Hans analyse af rådgiverkredsen omkring Christian I forleder ham – i Shakespeares kølvand – til at opstille en teori om en magtkamp mellem to jyske slægtsfraktioner, Rosenkrantz og Gyldenstjerne, der repræsenterede henholdsvis en krigskurs og en forhandlingslinie overfor Sverige. Ydermere knytter Enemark dristigt sin teori til Lönnroths snart klassiske regimen regale – regimen politicum-skema. Det er klart, at Enemarks synspunkter vil give anledning til diskussion. Jeg kan ikke umiddelbart erklære mig overbevist, bl.a. fordi begge elementer, forhandlinger og væbnet indgriben, nødvendigvis måtte indgå i Christian I's politik, og fordi mange af Enemarks argumenter for eksistensen af de to fløje næppe bunder i den ene eller den anden fløjs overvægt, men alene i situationen. Det er imidlertid ikke afgørende. Uanset om man er enig eller uenig med Enemark, er det spændende, at en historiker i dag har vovet at argumentere indgående for et hidtil upåagtet partiskel omkring 1450.

Mens der ikke kan herske tvivl om, at Enemarks bog umiddelbart vil appellere til andre historikere, der beskæftiger sig med senmiddelalderen, er det mere tvivlsomt, om appellen rækker ud over denne velsagtens ret snævre kreds. Optakten er ellers festlig nok. En kortspillende anmelder fryder sig over at se Christian I på omslaget optræde som en lettere ramponeret ruder konge, mens Karl Knutsson med karakteristisk øltud er gengivet som – må man formode – bonden. Men bogens anlæg i øvrigt er sært læseruvenligt. Vidste man ikke bedre, ville man tro, at der bevidst var anbragt en række hurdler, der skulle formene uvedkommende læsere adgangen til værket og gøre det omtrent så utilgængeligt som Erik af Pommerns bastioner på Visborg, der spiller en stor rolle i fremstillingen. Enemarks bog minder mig om historien om Knud Fabricius, der mistede manuskriptet til »Kongeloven« i en sporvogn og blev tvunget til at skrive bogen om. Det ville have været ufinst at have ønsket Enemark et lignende uheld, men en afsluttende bearbejdelse af manuskriptet med en vis distance kunne nok have forvandlet bastionerne til et lyst og venligt proscenium, der ville have draget læserne ind i fremstillingens varme.

Ærgerligt, da Enemark i virkeligheden har meget at falbyde. Han skriver levende og medrivende om et emne, der øjensynligt har engageret ham i mange år. Men hvilket emne? Titlen er mildest talt ikke oplysende. »Kalmarunionens krise 1448–51« havde været at foretrække som værkets vimpel frem for det fade og anonyme »Krisecår«, ikke mindst fordi man herved var sluppet for undertitlens misfoster, den treårige epoke. Til gengæld føres læseren i forordet umiddelbart *in medias res* og bombarderes ubarmhjertigt med otte komplicerede, nummererede synspunkter. Nummerordenen hører efter min opfattelse hjemme i kompendier, hvor man kan tillade sig at behandle læserne som kvæg. Enemark forudsætter uden videre, at vi kender Aslak Bolt, som han straks efter er på fornavn med.

Den kløvedalske intimitet, der også omfatter Christian (I) og Karl (Knutsson), kan man mene om, hvad man vil – praktisk er den ikke. Den er heller ikke historisk korrekt. I senmiddelalderen anføres omhyggeligt titel og patronymikon. Her må den forvildede læser gribe til bogens register, som undertiden kun øger mystikken. Aslak Bolt står under Bolt, Aslak Turesson under både Aslak og Båt, men ikke under Turesson. Begge betegnes som rigsforstandere, hvilket nok er at tage munden for fuld, når man erindrer sig ordets svenske betydning. Jeg ville foretrække at kalde dem statholdere, hvis denne i begges tilfælde yderst kortvarige og underordnede virksomhed skal anføres som stillingsbetegnelse.

Støberande er interessante hos Saxo og i Skibykrøniken, men i moderne videnskabelige fremstillinger burde de ikke forekomme. Alternativet for en stresset universitetslærer vil ofte være slet ikke at publicere nogen fremstilling, og i mange tilfælde har man indtryk af, at dette alternativ er valgt. Men selv om det bør regnes Enemark til gode, at han har vogtet pelsen, skal han ikke slippe for at få påtalt, hvad anmelderen finder er urimeligheder!

Indholdsfortegnelsen, der følger efter forordet, er ulige mere oplysende, men man studser unægteligt over kapitelinddeling og disposition. At kapitlerne betegnes I–III og 1–26 må vel skyldes læseren uvedkommende forhold omkring manuskriptets tilblivelse. Kapitlerne behandler kronologisk og geografisk nogenlunde afgrænset sider af unionskrisen med tilbageblik til Christoffer af Bayerns tid og hovedvægten på forhandlingsforløbet. De to sidste kapitler kaldes resumé og konklusion, idet dog – til anmelderens bestyrtelse – *accent aigu*'en i resumé konsekvent er udeladt. Enemark burde som middelalderhistoriker passende gøre afbigt ved at foretage en Canossa-gang til Århus-filialen af Alliance Française. Hvis han havde villet demonstrere godt dansk sindelag eller uvilje mod fremmedord, kunne han jo have valgt de danske udtryk, sammenfatning og slutning. Bortset fra det, hører hverken et resumé eller en sammenfatning hjemme i et videnskabeligt værk, når det – som i dette tilfælde – er så usædvanligt velskrevet og klart formuleret. Læseren bliver underlig tung i hovedet, når han på s. 217 skal starte forfra med Christoffer af Bayerns uventede død i januar 1448. Så meget var sivet ind! I stedet kunne Enemark med fordel have omarbejdet dette i øvrigt særdeles fængende og inspirerende kapitel til en indledning, der havde skabt den fornødne klarhed over emne og sigte, som både læser og forfatter havde været tjent med.

Konklusionen, der kommer dumpende lidt umotiveret efter resuméet, er i virkeligheden heller ikke udelukkende en konklusion, men snarere hvad jeg ville kalde en slutning eller efterskrift. Det ses alene af det forhold, at den ledsages af 29 noter, hvoraf adskillige er henvisninger til ikke tidligere benyttede kilder. I stedet for er konklusionen et strejftog længere op i Christian I's tid, som Enemark benytter til yderligere at underbygge sin Rosenkrantz-Gyldenstjerne-these samt nogle betragtninger over tidens regeringssystem og politiske klima, som jeg atter – hvis han vil tilgive mig! – ville have foretrukket at anbringe i den indledning, der havde skabt den fornødne klarhed over emne og sigte, som både læser og forfatter havde været tjent med.

Mens bogen, som allerede fremhævet, er overordentlig velskrevet – en naturlig følge af Enemarks dybe indsigt i sit emne – er den alligevel blevet tung læsning. Dele af argumentationen såsom de idelige opregninger af hvem, der må formodes at have modtaget ridderslaget hvor, burde nok være forblevet i studerekammeret. Det samme gælder nogle lidt for omstændelige opregninger af aftaler paragraf for paragraf. Passager skæmmes af ustandselige krydshenvisninger i parentes – en art forfatterenødbremse, som virker højst forstyrrende på læseren. Derimod fremtræder kildematerialet som helhed ret dunkelt belyst. Det kræver en betydelig egen indsats at sætte sig ind i grundlaget for Enemarks arbejde. At noterne er anbragt bag i bogen, må man jo affinde sig med i vore dage. Værre er det, at noteapparatet mangler sidehenvisninger, således at den samvittighedsfulde læser uafledeligt må orientere sig i bogens talrige kapitler, hver gang en note skal slås efter. Undertiden er yderligere opslag til litteraturfortegnelsen nødvendige, når noten blot oplyser et

forfatternavn og et årstal. Men heller ikke litteraturfortegnelsen lader sig benytte uden vanskeligheder. I påskønnelsesværdig, men misforstået nidkærhed har Enemark fyldt den med hundreder – forekommer det – af artikler fra Dansk Biografisk Leksikon, Svensk Biografisk Leksikon og Kulturhistorisk Leksikon med det resultat, at den alfabetiske forfatterfortegnelse drukner i alenlange opregninger af »Samme«. Mange af noterne er i øvrigt selvstændige små undersøgelser, velskrevne som selve fremstillingen, andre skæmmes unødigt af nogle private hieroglyffer.

Til unoderne hører de gentagne, omstændelige redegørelser for, hvad tidligere historikere – fra Paludan-Müllers gamle forelæsninger, trykt som »De første Konger af den Oldenborgske Slægt« til Schultz' og Politikens Danmarkshistorier – har ytret om dette eller hint punkt. Når forholdet dog er det anførte, at Enemark er den første danske historiker, der har undersøgt problemerne, har disse spredte ytringer i kompilerede oversigtsværker faktisk ingen interesse. Hvis Enemark endelig ville citere Paludan-Müller, skulle han hellere have fremdraget hans faldne søns lille skrift »Gullands Forhold til Danmark og Sverrig«, som Paludan-Müller udgav efter sønnens død, og som dog er en argumenteret fremstilling, bygget på kilderne. At Enemark til gengæld ser bort fra William Christensen og Knud Fabricius, skal han ikke klandres for. Men det er vanskeligt at tilbageholde en undren over den isolation, han har valgt at foretage sine studier i. I forordet beklager Enemark dybt – og læseren med ham – at han ikke har kunnet benytte Jens E. Olesens disputats »Rigsråd – Kongemagt – Union 1434–1449«, Aksel E. Christensens værk om Kalmarunionen eller Kai Hørby's fremstilling i Gyldendals Danmarkshistorie, idet manuskriptet blev afsluttet i januar 1980. Men havde der ikke været mulighed for at konferere med disse fagfæller inden? Det må anses for en oplagt fadæse, som må tilskrives Enemarks – ganske malplacerede – beskedenhed, at han ikke på et tidligere tidspunkt har fremlagt sine studier på et nordisk historikermøde, hvorved en frugtbar og relevant udveksling af synspunkter kunne være kommet i stand.

En sådan konfrontation ville næppe have ladet Enemarks til tider ret unuancerede syn på kilder og politik uberørt. I et arbejde af dette omfang – hvert af bogens 29 kapitler kunne i og for sig være trykt som tidsskriftsafhandling – vil der uvægerligt forekomme vurderinger, som andre historikere vil reagere imod. Jeg skal ikke anfægte Enemarks fortrinlige karakteristik af »Karls« selvstændige politik i Finland under Christoffer af Bayern, som jeg finder træffende. Men man studser, når han s. 53 som yderligere belæg for Karl Knutssons ledelse af unionens russisk-baltiske politik anfører, at kongen i 1444 overfor et livlandsk gesandtskab gav udtryk for, at han ikke var orienteret om, hvorvidt rigerne var i krig med Rusland (= Novgorod?) eller ej, og at han skulle forhøre sig hos høvedsmanden på Viborg herom. Er det andet end en diplomatisk søforklaring? Der ligger naturligvis ikke en anerkendelse af Karl Knutssons position i Christoffer af Bayerns ytring, som Enemark antyder. S. 58 omtaler han kongens reaktion som latterlig, fornærmet og krænket, da han i korrespondancen med Erik af Pommern gik over til kun at titulere ham hertug, fordi den fordrevne monark på sin side nægtede at anerkende hans kongetitel – en ganske normal diplomatisk praksis. Eller tænker Enemark sig, at Christoffer af Bayern skrev sine breve selv? Enemark beundrer tilsyneladende Erik af Pommern. Om hans politik siges det s. 58, at den sigtede mod »fyrsteretten til rigerne – ikke et afkald mod en eller anden affindelsespension«. S. 63 hedder det imidlertid med større realisme, at kongens mål var »kompensation for tronretten«. Til Enemarks høje forestillinger om Erik af Pommerns stærke position og forhandlingskunst må føjes, at han, da det kom til stykket, måtte trække sig tilbage uden kompensation, og faktisk overlod Gotland til Danmark. Erslevs og Arups tale om yndlingsriget, som Enemark harcellerer over, kan altså ikke afvises, blot at Erik af Pommerns sluttelige identifikation med Danmark har været politisk begrundet.

Også Enemarks placering af Christian I giver anledning til undren. Tilsyneladende

forestiller han sig, at den unge fyrste fra første færd ledede sin egen politik – og det i bogstaveligste forstand, som når det s. 148 hedder, at kongen »sendte« en anbefaling til højesteren, og s. 151, hvor han »skriver« et skøde, men herunder udelader en titel. Enemark tilføjer, at kongen umuligt kan have glemt titlen. Kancelliet, hvis eksistens kan spores fra den tidlige middelalder og i høj grad er blevet observeret af historikerne, synes forsvundet i den blå luft. At der ikke blot er tale om akavede formuleringer, fremgår af konklusionen. Her ymtes ligefrem om at »rehabiliter« Christian I efter, at Enemark har henvist til et par historikere – Arup og Lönnroth – der har udtalt sig kritisk, ganske vist om Christoffer af Bayerns indsats som regent. Enemark mener videre, at Christian I's dispositioner vidner om »et ret sikkert politisk overblik og ikke ringe taktisk forståelse« (s. 235). Enemarks ræsonnement er dette, at det senmiddelalderlige regeringssystem, som han nu ikke kommer nærmere ind på, levede kongen gode betingelser for at øve politisk indflydelse. Sandt nok – i teorien, d.v.s. hvis han evnede at udfylde pladsen, og forholdene tillod det. Enemark afviser Arups kanslerregeringer, som dog ud fra en nøgtern historisk betragtning udgør en frugtbar arbejdshypothese. Langt op i det 16. århundrede voldte det store vanskeligheder at holde de mandlige medlemmer af det oldenborgske hus til bogen. Den unge greve, der blev hentet til Danmark som 22-årig, har højst tænkeligt været analfabet. Forstod Christian I overhovedet dansk?

Man må lade Enemark, at det ser påfaldende ud, at kongen i et brev fra 1456 til Niels Eriksen (Gyldenstjerne) »i begejstrede vendinger« underrettede ham om krigsførelsen på Øland, hvor hans broder, Erik Eriksen, sad som Karl Knutssons slotshovedsmand (s. 233). Men at brevet skulle udtrykke en udsøgt taktløshed, har intet på sig. Det ville svare til i vore dage at lægge personlige følelser i en giroblanket fra Bladkompagniet. Enemark svæver stadig i den vildfarelse, at kongerne skrev deres breve selv, ligesom vi andre skriver julekort, når han siger: »Kongen sluttede spydigt«, hvorefter han citerer en gængs kancellifrase. Her kunne Enemark med fordel have interesseret sig lidt mere for den højt fortjente arkivar og fornemme kender af dansk senmiddelalder, William Christensen, der ikke blot har udgivet det pågældende brev (i *Missiver I*, 1912), men også senere forestod udgivelsen af det store *Repertorium*s 2. række (1928–1939). I arkivoversigten til dette værk hedder det om Niels Eriksen (Gyldenstjerne), at der er bevaret et stort antal breve fra hans arkiv, som har været i historikeren Klevenfeldts besiddelse, og som Klevenfeldt efter alt at dømme har fået fra Kærgårdsholm, nabogodset til Niels Eriksens gamle gård ved Sallings rod, Landting (Rep. VIII s. 309, 361 f.). Der er altså tale om en rent arkivalisk tilfældighed. Christian I's kancelli har udspyt hundreder af lignende, enslydende breve med efterretninger om krigsbegivenhederne og ordrer om at levere proviant. Når *Missiver I* er fyldt med ordrer til netop Niels Eriksen fra 1450'erne og 1460'erne, skyldes det naturligvis ikke, at han i særlig grad var i regeringens søgelys, men simpelthen at hans arkiv – eller en rest af det – er bevaret.

Nuvel, al historie er samtidshistorie, og oprigtigt talt virker det, som om Enemarks politiske verdensbillede er nærmere beslægtet med en debat i et af universiteternes styrende organer end med senmiddelalderens politiske liv. »Synspunkterne i rigsrådet kunne brydes«, skriver han (s. 234), og for de rigsråder, der ønskede indflydelse, var det nødvendigt »at kunne overbevise sine rigsrådskolleger og regenten om de muligheder, der lå i ens politik«. Videre fremhæver han regentens muligheder »for at spille på forskellige anskuelser og forskellige medlemskombinationer i rådet«. Også når Enemark drager de mest vidtgående politiske slutninger af lidt slinger i valsen i Holstebros udbud af tropper (s. 232), er det vist embedsmanden i dagens – efter forholdene – velordnede Danmark, der taler. En historiker fra et af klodens p.t. mere urolige hjørner, ville næppe have ænset denne ubetydelige administrative uregelmæssighed.

Enemarks synspunkter er her sat på spidsen. Det bør tilføjes, at han til sidst i bogen – i næstsidste sætning – taler om »en gusten og kynisk magtkamp« (s. 240), men burde denne

iagttagelse ikke have været udgangspunktet? Det er interessant at sammenligne med Aksel E. Christensens univers i bogen om Kalmarunionen (Kalmarunionen og nordisk politik 1319–1439, anmeldt ovenfor s. 245 ff.), som er sort og dystert, næsten deprimerende, således i afsløringen af Karl Knutssons opportunistiske holdning i 1430'erne. I hans skildring kan man være sikker på, at Karl Knutsson ikke ville være blevet valgt til konge næsten med akklamation, som det sker hos Enemark (og Lönnroth). Senere i bogen (s. 85) rammer Enemark plet: »Det er derfor sikkert mere rigtigt at betragte kongevalget i St. Gertruds gildestue i juni 1448 som en ærgerrig og dygtig demagogs opportunistiske udnyttelse af øjeblikkets usædvanligt gunstige muligheder«. Men atter spørger man, om denne betragtning ikke burde have været lagt til grund ved vurderingen af forløbet fremfor først at dukke op ved nærmere eftertanke? Et andet kuriøst eksempel på, at etik og konventioner hindrer Enemark i at tackle historiens mere »gustne« sider, er hans omtale af Karl Knutssons hustrus død i september 1450, der betegnes som en »katastofe« for ham (s. 203). Var der ikke snarere tale om et mirakel? Sveriges Palle Lauringer bør vist se lidt nærmere på dette højst opportune dødsfald, der gav Karl Knutsson mulighed for at stive sin usurperede trone af med en fyrstelig forbindelse, en mulighed, han umiddelbart søgte at udnytte ved at indlede forhandlinger om ægteskab med en af Erik af Pommerns myndlinge, således som Enemark – med tydeligt løftede øjenbryn – skildrer det.

Også dronning Dorotheas rolle giver anledning til nogle kommentarer. Enemark tillægger ønsket om at slippe for hendes morgengavekrav en afgørende indflydelse på overvejelserne bag kongevalget og forestiller sig tydeligt »slægten Hohenzollerns« indgriben i de nordiske forviklinger (s. 76 ff.). Det undrer mig dog, at han ikke nævner, at hendes medgift aldrig var blevet betalt. Dorotheas far, markgrev Johan med det sigende tilnavn Alkymisten, ejede hverken midler eller lande. Faktisk var hendes giftermål med Christoffer af Bayern 1445 en mesalliance, der kun kan forklares ved, at hun ægtede den unge hertug af nabostaten Oberpfalz snarere end unionskongen. Ved mandens død burde Dorothea egentlig have været returneret til det lille markgrevskab i omegnen af Nürnberg, hvor hun kom fra, med et stort frimærke på ryggen. Når det ikke skete, skyldes det næppe de snævre, omkostningsbestemte betragtninger, Enemark vil anlægge, men hensynet til legitimiteten – det højst fornødne skær af legitimitet, som enkedronningen kunne forlene sin nye ægtemage med både som dansk konge og som unionskonge. Tilbage af morgengaveproblemet bliver ikke omkostningerne, men politiske overvejelser: hvis man tænkte sig Dorothea enten returneret til Franken eller indgået i et nyt ægteskab, ville hendes morgengavekrav kunne afstedkomme politiske komplikationer, hvilket altså en gang for alle udelukkedes ved at gifte hende med Christian I. For det nyetablerede styre i Danmark, hvis substans Enemark endnu skylder at forklare os, har det simpelthen været for farligt at have hende til at svæve frit rundt på det europæiske ægteskabsmarked. Enemark bemærker træffende om Dorotheas trolovelse med grev Christian samtidig med bekræftelsen af Constitutio Valdemariana: »I disse dage faldt altså de afsluttende forhandlinger mellem de danske rigsrådsrepræsentanter og Adolf og Christian på plads« (s. 107). Kan brikkerne virkelig ikke placeres nøjere? Måske ad den vej Kai Højby har anvist ved at pege på det holstenske ridderskab som den afgørende faktor bag Constitutio Valdemariana.

I betragtning af den vægt, Enemark har lagt på Rosenkrantzerne og Gyldenstjerneerne som politiske klaner (skønt de endnu kun lød skikkelige -sen navne, hvad han godt kunne have indflettet en bemærkning om), er det forståeligt, at han er faldet for fristelsen til at fremdrage den gamle traditon om, at dronning Dorothea efter Christoffer af Bayerns død gerne ville have ægtet Knud Henriksen (Gyldenstjerne), den fynske biskops farfar. Enemark vender pandekagen i luften (s. 22, 157), men den havner – hvis man vil have mig undskyldt – i gulvspanden (s. 231). Det, der kunne have været bogens sensation, Gyldenstjernernes kongsemne, tager han selv ikke mere alvorligt end, at traditionen ikke

engang er forsøgt fremdraget – et udtryk for Enemarks sunde historiske judicium, men nok en skuffelse for romantiske læsere.

Til sidst yderligere et par bagateller. S. 140 får Enemark mine nakkehår til at rejse sig med en sidebemærkning om, at Sejlstrupgård var i Børglumsbispens besiddelse »næsten« frem til reformationen. Har han en tikkende bombe under vor opfattelse af reformationens forløb gemt på sit kontor? S. 209 og 210 benytter han udtrykket ordfejde (ordstrid), men mener vist det modsatte, orfejde (forlig).

Det vil være fremgået, at Enemarks bog er både inspirerende og provokerende læsning. Indenfor denne anmeldelses rammer har det kun været muligt at pege på de sider af hans fremstilling, der lod sig anfægte, mens mange andre næppe lader sig rukke. Til de urokkelige hører formentlig de klare og nøgternt gennemskuende udredninger af spillet omkring Gotland og af den unionspolitiske modsætning mellem Halmstads- og Bergentraktaterne. I udforskningen af Kalmarunionens urolige historie er Enemarks bog ikke blot et pionerarbejde, men utvivlsomt også et hovedværk.¹

Mikael Venge

KARL-ERIK FRANDBEN: Vang og tægt. Studier over dyrkningssystemer og agrarstrukturer i Danmarks landsbyer 1682–83. Esbjerg, Forlaget Bygd, 1983. 296 s. 64 figurer i teksten + 4 i lomme. 195 kr.

I *Indledningen* angives afhandlingens hovedsigte at være en analyse af de midler til at muliggøre fortsat dyrkning af jorden, som anvendtes af bønderne i Danmarks landsbyer i 1680'erne, da der i forbindelse med udarbejdningen af Christian V's Matrikel fandt en systematisk opmåling og vurdering sted.² Der er lagt speciel vægt på den geografiske udbredelse af anvendelsen af de forskellige rotations- og sædskifteformer, og der fremsættes i den forbindelse den teori, at udbredelsen af dyrkningssystemerne skyldtes landets fysiske forhold, først og fremmest jordbundsforholdene, men derudover søger afhandlingen at vise, at også andre faktorer, som er vanskeligt målelige, har gjort sig gældende, såsom kulturel påvirkning og lokal (herredsvis) rumlig organisation. Det præciseres dog, at de danske dyrkningssystemer, der kan iagttages i 1680'erne, afspejler et trin i en dynamisk udvikling, uden at kildematerialet dog hverken før eller umiddelbart efter har kunnet belyse dette forhold mere præcist.

Kapitel 2 indeholder en forskningsoversigt, hvor den hidtidige danske forskning refereres i det omfang, den har beskæftiget sig med matriklen 1688 og hvis denne har forsøgt at bestemme vangesystemets alder. Denne diskussion afsluttes med, at forfatteren slutter sig til den opfattelse, at man i Danmark har kendt vangebruget allerede i 1200-tallet.

Kapitel 3 udvider forskningsoversigten til andre dele af Europa. Her er især den svenske litteratur indgående behandlet ud fra overbevisningen om et større nabofællesskab. Tilsvarende indgående er afsnittet om Polen, hvor forfatteren har særlige sproglige forudsætninger for at deltage i den her for sig gående diskussion om dyrkningssystemernes alder og kulturplanternes ibrugtagelse. Disse resultater har indtil nu været ret upåagtede af danske forskere.

I den følgende gennemgang af den tyske litteratur har forfatteren klogeligt holdt sig til »dyrkningssystemer«, der i forhold til den ellers meget omfattende forskning er en relativt

¹ Denne anmeldelse er skrevet inden fremkomsten af Poul Enemarks seneste afhandling, Christian I og forholdet til Sverige 1448–1454. Historie 1982, s. 440–492.

² Det følgende er med enkelte ændringer identisk med anmelderens indlæg som første officielle opponenter ved disputatsforsvaret på Københavns Universitet den 25. marts 1983.